

S.Muxtarova. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq hüquq müstəvisində // Əlyazmalar yanmır, 2020, № 1 (10), s. 133-139.

UOT: 94

Sevinc Muxtarova

*Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
Bakı ş., İstiqlaliyyət küç., 26
e-mail: seva_mukhtarova@mail.ru*

ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN DAĞLIQ QARABAĞ PROBLEMI BEYNƏLXALQ HÜQUQ MÜSTƏVISİNDƏ

Xülasə

Ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına, o cümlədən, Dağlıq Qarabağa qarşı əsassız iddiaları onların “Böyük Ermənistan” yaratmağa yönəlmiş strateji planlarının tərkib hissəsidir. Ona görə də ermənilər “ənənələrinə” sadiq qalaraq, hər zaman əlverişli şərait yaranan kimi havadarlarının qüvvəsinə arxalanaraq bu mənfur planın reallaşdırılması uğrunda fəaliyyətə başlamışlar. SSRİ-də 1985-ci ildə ermənipərəst M.S.Qorbaçovun hakimiyyətə gəlməsilə erməni separatçıları növbəti dəfə yenidən fəallaşdılar. 1991-ci ilin sonlarında SSRİ-nin dağılması ilə keçmiş sovet məkanında yeni geosiyasi şərait yarandı. Ermənistan Azərbaycana qarşı elan olunmamış müharibəyə başladı. Ermənistanın hərbi birləşmələri Azərbaycanın sərhədlərini pozub Qarabağa daxil oldular və Dağlıq Qarabağın erməni separatçıları-terrorçuları ilə birləşərək Azərbaycan torpaqlarının işğalına başladılar. Helsinki Yekun Aktının tələblərinə məhəl qoymayan, onun prinsiplərini kobudcasına pozan Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının 20 faiz ərazisi – Dağlıq Qarabağ regionu və ona bitişik yeddi rayonu işğal olundu, Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə qəsd edildi. Dünya birliyi Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən vacib addımlar atsa da, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar bu münaqişəni nizamlamağa yönələn qərarlar qəbul etsə də, Ermənistan dövləti onlara məhəl qoymur, BMT-nin Azərbaycan torpaqlarını işğaldan dərhal azad etmək haqqında müvafiq qətnamələrinə hələ də əməl etmir.

Açar sözlər: Dağlıq Qarabağ, Avropa Şurası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏT, qətnamə

Giriş

Azərbaycanın coğrafi mövqeyi, Qərbi və Şərqi arasında körpü rolunu oynaması, Avropa - Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin yaradılmasında, Böyük İpək yolunun bərpasında fəal iştirakı, qitənin enerji təhlükəsizliyində vacib rol oynayan ölkələrdən biri olması, zəngin təbii ehtiyatlara sahibliyi tarixən olduğu kimi, bu gün də böyük dövlətlər arasında regional maraqların toqquşmasına, siyasi-iqtisadi rəqabətə səbəb olan amillərdir.

Dünyanın görkəmli alimləri Azərbaycanı təbii muzey adlandırmışlar. Bu muzeyin ən unikal mərkəzi Qarabağdır. Qarabağın tarixi kökləri çox qədimlərə gedib çıxır. Elmi dəlillər göstərir ki, ilk insan məskənlərindən biri də Qarabağ olmuşdur. Qarabağ öz gözəlliyi, yeraltı

və yerüstü sərvətləri ilə yadellilərin diqqətini cəlb etmiş, bu gözəl diyar zaman-zaman qanlı hərbi meydanına çevrilmişdir [6, s.7].

Ümumiyyətlə, beynəlxalq münasibətlərin müasir real məntiqi tələb edir ki, iri dövlətlər regional münaqişələri vaxtında birgə səylə tənzimləməlidirlər. Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasəti regionda inteqrasiya prosesinə, demokratikləşməyə mane olur və insan hüquqlarını pozur. Sovet İttifaqının süqutundan sonra Cənubi Qafqazda geosiyasi proseslərin intensivliyi ilə böyük dövlətlərin maraqlarının müəyyən məqamlarda kəsişməsi paralellik təşkil edir. Artıq dünyanın və regionun aparıcı dövlətləri həmin gerçəklikdən çıxış edərək Cənubi Qafqaz siyasətlərini tənzimləyirlər. Bunların fonunda region dövlətlərinin yeritdikləri daxili və xarici siyasətin aktuallığı daha da artır. O cümlədən, Azərbaycanın bölgədəki mövqeyi daha böyük əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. Bunun əsas səbəbi Azərbaycanın Cənubi Qafqazda iqtisadi və mədəni baxımdan potensial lider dövlət olmasıdır [2, s.128].

Azərbaycana qarşı apardığı təcavüzkar müharibə nəticəsində Ermənistan hərbi qüvvələri Azərbaycan Respublikasının ərazisinin böyük bir hissəsini işğal etmişdir. Dağlıq Qarabağla regionu ilə yanaşı bu regionun ərazisindən dörd dəfədən artıq olan digər Azərbaycan torpaqları, o cümlədən, Ağdam (böyük bir hissəsi), Fizuli (qismən), Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Kəlbəcər və Laçın rayonları, Ermənistan Respublikasının silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. Bütövlükdə 900-ə yaxın Azərbaycan yaşayış məntəqəsi talan edilmiş və sonradan dağıdılıb məhv edilmişdir. Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində ölkə ərazisinin 20 faizindən çoxu, yəni 17.000 kv. km torpaq sahəsi işğal altında qalmışdır. 20 mindən çox azərbaycan əhalisi (onların əksəriyyəti azərbaycanlılardır) həlak olmuş, 50 mindən çox insan yaralanmış və bunun nəticəsində ya əlil olmuş ya da ki, şikəst olmuşdur. Bir neçə min insan itkin düşmüşdür [1, s.8].

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi XX yüzilliyin tarixinə ən faciəli münaqişələrdən biri kimi daxil olmuş, milyonlarla insanın taleyində əks olunub. 1988-ci ildə təhrikçilik yolu ilə başlanan bu münaqişə hələ də özünün düşmənçilik xarakterini saxlayır, çünki erməni tərəfi bunu antaqonist münaqişə hesab edir və “ya hər şey, ya heç nə” prinsipi üzrə hərəkət edir. Münaqişənin açıq, presedent fazasından əvvəl adı gözlə görünməyən, geniş ictimaiyyətə məlum olmayan hadisələr baş verir. Münaqişənin bu gizli, latent fazası Sovet İttifaqında erməni ictimaiyyətinin müəyyən hissəsinin və xaricdəki erməni diasporunun çoxillik fəaliyyəti sayəsində geniş miqyas almışdır. Erməni tərəfi münaqişəli vəziyyəti illər boyu gərginləşdirir, öz niyyətinin etnokratik xarakter daşmasını dərk edir. Etnokratizm dedikdə ermənilər öz məqsədlərinə başqa xalqların hesabına nail olmağı nəzərdə tutur. O, Azərbaycan SSR-in 1923-cü ildə yaradılmış Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Ermənistan SSR-yə birləşdirmək məqsədi güdüdü. Uzun illər boyu sırası insanların şüurunun ilhaqçılıq (“miatsum”) ideyası ilə zəhərlənməsi 1987-ci ilin payızında İrəvanda keçirilən mitinqlərdə üzə çıxdı. Həmin mitinqlər zamanı DQMV-nin Ermənistan SSR-ə verilməsi barədə açıq tələblər səsləndi. Beləliklə, münaqişə insident mərhələsinə keçməyə başladı. Daxili dinamikaya malik olan bu proses qan tökülməsinə, ərazi ekspansiyası ideyasını dəstəkləməyən böyük insan kütlələrinin faciəsinə doğru aparıcı hadisələrin get-gedə daha tez-tez baş verməsi ilə səciyyələnirdi [2, s.311].

Dünya birliyi dövlətlərin mövqeyi ilə yanaşı, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən vacib amillərdən biri də bu münaqişəyə aid nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların öz qərarlarında əks olunmuş mövqeləridir. Bu, ilk növbədə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT), Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT), Avropa Şurası (AŞ), Avropa Birliyi (AB), İslam Konfransı Təşkilatı (İKT), Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı (HATO), Demokratiya və iqtisadi inkişaf üzrə Təşkilat - GUAM kimi beynəlxalq təşkilatlara aiddir [5, s.9].

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başladıqdan sonra uzun müddət bu problem beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmədi. Bunun birinci səbəbi ondan ibarət idi ki, münaqişənin ilkin mərhələsində dünya birliyi onun aradan qaldırılmasında maraqlı deyildi.

Çünki bu problem SSRİ-nin dağılması prosesini sürətləndirən çoxsaylı amillərdən biri kimi çıxış edirdi və onun aradan qaldırılması Sovet İttifaqının daxilində gedən dağıdıcı proseslərə mane ola bilərdi. Maraqlıdır ki, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin meydana çıxması bilavasitə Kremlin ssenarisi əsasında baş tutmuşdu. İttifaq rəhbərliyi "parçala, hökmranlıq et" prinsipinə əsaslanaraq regional münaqişələr yaratmaqla diqqəti ölkənin əsas problemlərindən yayındırmağa, beləliklə, müttəfiq respublikalarda müşahidə edilən milli azadlıq hərəkatının genişlənməsini əngəlləməyə çalışırdı. Lakin bu plan SSRİ üçün bumeranq rolunu oynadı və etnik münaqişələr imperiyanın dağılmasının nəinki qarşısını ala bilmədi, hətta prosesi daha da sürətləndirdi. Ermənilər isə hələ münaqişə başlamamışdan əvvəl beynəlxalq ictimaiyyətin dəstəyini almaq üçün ciddi kampaniya aparmışdılar. Burada erməni lobbisinin imkanlarından da geniş istifadə edilirdi. Təkcə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, bu gün faktiki olaraq dünyada gedən ictimai-siyasi və iqtisadi proseslərə bilavasitə nəzarət etmək imkanına malik olan ABŞ Konqresi ilə erməni lobbisi arasında çox isti münasibətlər mövcuddur. Eyni sözləri Fransa senatı haqqında da söyləmək mümkündür. İngiltərənin də ermənipərəst mövqeyi, Cənubi Qafqazda Türkiyə və Azərbaycana qarşı bundan istifadə etmək siyasəti XX əsrin əvvəllərindən məlumdur. Bu fikirləri son vaxtlar aşkar edilmiş arxiv sənədləri sübut edir [4, s.18]. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasətinin həyata keçirilməsi hər zaman beynəlxalq birliyin laqeyd münasibətilə müşayiət olunmuşdur. Artıq 1992-ci ildə erməni silahlı birləşmələri respublikamızın ərazilərinin işğalına istiqamətlənmiş hərbi əməliyyatların miqyasını kifayət qədər genişləndirmişdilər. Lakin heç bir beynəlxalq təşkilat hamının gözü qarşısında baş verməkdə olan və beynəlxalq hüquq normalarını kobud şəkildə tapdalayan bu işğalçılıq əməllərinə obyektiv qiymət vermədi. Doğrudur, müxtəlif dövrlərdə BMT-nin, ATƏT-in, Avropa Birliyinin bu barədə müəyyən qətnamələri, bəyanatları meydana çıxdı, bununla belə, həmin sənədlər münaqişənin həqiqi səbəblərini dəqiq şəkildə qiymətləndirmir, təcavüzkarla təcavüzə məruz qalan tərəf arasında heç bir fərq qoymurdu [5, s.32].

İslam Konfransı Təşkilatı Ermənistanın Azərbaycana təcavüz faktını tanıyan ilk beynəlxalq qurum olmuşdur. Təşkilatın zirvə görüşlərində daim Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ problemi diqqət mərkəzində saxlanılmış və bu barədə kifayət qədər aydın, beynəlxalq hüquq normalarına əməl olunmasını tələb edən bəyanatlar qəbul edilmişdir. Təşkilatın 1993-cü ildə Kəraçidə (Pakistan) keçirilmiş xarici işlər nazirlərinin 21-ci konfransında ilk dəfə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair əhəmiyyətli qətnamə qəbul edildi. Qətnamədə Ermənistanın Azərbaycana qarşı hücumları və respublikamızın torpaqlarını işğal etməsi qətiyyətlə pisləndi. Sənəddə Ermənistanın təcavüzkar hərbi əməliyyatları nəticəsində Azərbaycanda humanitar vəziyyətin dözülməz həddə çatması, Ermənistanın davranışının beynəlxalq sülh üçün təhlükə yaratması, bu dövlətin silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazilərindən çıxarılmasının zəruriliyi bildirilirdi. Bundan başqa qətnamədə münaqişənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və suverenliyi prinsipləri əsasında, tanınmış sərhədlərin dəyişdirilməməsi şərti ilə və sülh yolu ilə həlli tövsiyə olunurdu.

Avropa Birliyi ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın tarixi 1993-cü ildən başlanır. Məhz həmin ilin fevral ayında bu beynəlxalq təşkilatla ölkəmiz arasında əlaqələr qurulmuşdur. 1993-cü ilin aprel ayının 7-də AB Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı bəyanatla çıxış etmişdir. Həmin bəyanatda təşkilata üzv ölkələr münaqişənin dərinləşməsindən narahatlıq keçirdiklərini, Kəlbəcər və Füzuli rayonlarında əməliyyatların genişlənməsindən təəssüfləndiklərini ifadə etmişdilər. Lakin bu bəyanatda Ermənistanın respublikamızın ərazilərini işğal etməsi faktına dair heç bir konkret münasibət ifadə olunmur və münaqişənin əsl səbəbləri barədə fikir bildirilmirdi. AB məsələyə daha çox neytral mövqedən yanaşmağa və təcavüzkarın kim olduğunu etiraf etməməyə çalışırdı. Həmin ilin sentyabr ayında Ermənistanın işğalçı qüvvələrinin cəbhə bölgəsində yeni əməliyyatlar keçirməsi qurumu daha bir bəyanatla çıxış etməyə məcbur etdi. Bu sənəddə ermənilərin Azərbaycana qarşı hərbi hücumları pislənilir və qaçqınların sayının həddən artıq çoxalmasından narahatlıq ifadə olunurdu. AB ATƏM-in

Minsk qrupunun bölgədə sülhün əldə edilməsi istiqamətində söylərini də dəstəkləyir və tərəfləri bu prosesin həyata keçməsi üçün əlverişli şərait yaratmağa çağırırdı. Təşkilat BMT qətnamələrinə hörmət göstərilməsini hər iki tərəfdən tələb, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl rayonlarından qoşunların çıxarılmasının zəruriliyini qeyd edirdi. Bundan başqa, bəyanatda Ermənistan-Azərbaycan ərazilərinə hücum edən yerli erməni qüvvələrinə yardım göstərməmək də tələb olunurdu. Lakin bu sənəddə qüsurlu məqamlar çox idi. Çünki Azərbaycanda hərbi əməliyyatları yerli ermənilər deyil, Ermənistan ordusu həyata keçirirdi.

Azərbaycanın Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına (ATƏT) üzv olması 1992-ci ilə təsadüf edir. Həmin il yanvar ayının 30-da Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlığa dair Müşavirəyə üzv olan Azərbaycan iyulun 8-də ATƏM-in Helsinkidə keçirilən zirvə toplantısında təşkilatın sənədlərini imzaladı. 1992-ci ilin fevralında ATƏM-in ilk missiyası Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair məruzə hazırlamaq üçün respublikamıza gəldi. Fevral ayında missiyanın məruzəsi təşkilatın Yüksək Vəzifəli Şəxslər Komitəsinin (YVŞK) Praqada keçirilən iclasında dinləndi. Məruzədə Dağlıq Qarabağın Azərbaycan ərazisi olması faktı təsdiqlənirdi. Komitə münaqişənin həllinə dinc vasitələrlə nail olmağın zəruriliyini də bəyan etmişdi. 1992-ci ilin mart ayında ATƏM-in nümayəndələri ikinci dəfə regiona səfər etdilər və bu dəfə də YVŞK-nin iclasında məruzə dinləndi və komitə yenidən tərəfləri Dağlıq Qarabağa dair sülh konfransının keçirilməsinə şərait yaratmağa çağırmaqla kifayətləndi. Martın 24-də ATƏM-in Xarici İşlər Nazirləri Şurası vəziyyəti müzakirə edərək münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanmasını təmin etmək üçün YVŞK-nin zəmanəti əsasında Dağlıq Qarabağa dair sülh konfransının çağırılması barədə qərar qəbul etdi. Bununla da Minsk prosesinin əsası qoyulmuş oldu. 1994-cü ilin dekabrında Budapeştdə ATƏM üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının növbəti zirvə görüşü keçirildi. Zirvə görüşündə qəbul olunan ən mühüm qərarlardan biri təşkilatın Avropada sülhün və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsi istiqamətində fəaliyyətinin genişləndirilməsi oldu. Sammitin ən vacib hadisələrindən biri də ATƏM-in təşkilati cəhətdən yeniləşməsi və onun fəaliyyətinin genişləndirilməsi məqsədilə qurumun 1995-ci ilin yanvar ayının 1-dən Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı adlandırılması idi [3, s.31].

Zirvə toplantısının iştirakçıları Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair müzakirə edərək bu barədə qəbul olunmuş sənədlərə müvafiq bölmənin salınmasına razılıq verdilər. Həmin bölmə “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏM-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi” adlanırdı. Bu bölmədə tərəflər arasında atəşkəsin əldə edilməsi alqışlanır və ATƏM-in fəaliyyətdə olan sədrinə Minsk Konfransı həmsədrələrinin təyin edilməsi tapşırırdı. Sənədin birinci bəndində deyilir: “İştirakçı dövlətlər münaqişə və onun nəticəsi kimi insan faciəsinin davam etməsini pisləyərək münaqişədə iştirak edən tərəflərin 1994-cü il may ayının 12-də ATƏM-in Minsk qrupu ilə birgə əməkdaşlıqda Rusiya Federasiyasının vasitəçiliyi ilə razılaşdırılmış atəşkəsi təsdiq etmələrini alqışladılar. İştirakçı dövlətlər BMT Təhlükəsizlik Şurasının əlaqədar qətnamələrinə dair öhdəliklərini təsdiq etdilər və Təhlükəsizlik Şurasının münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə yönəlmiş ATƏM-in söylərinə verdiyi siyasi dəstəyi alqışladılar. Bununla əlaqədar onlar münaqişədə iştirak edən tərəfləri birbaşa əlaqələr də daxil olmaqla intensiv daimi danışıqlara çağırtdılar. Bundan çıxış edərək onlar ATƏM-in söylərini və yardımını gücləndirəcəklərinə əmin etdilər, ATƏM-in Minsk qrupunun vasitəçilik söylərini tamamilə müdafiə etdilər və Rusiya Federasiyasının çox mühüm yardımını və Minsk qrupunun digər ayrılıqda götürülmüş üzvlərinin söylərini yüksək qiymətləndirdilər. Onlar bütün bunları ATƏM çərçivəsi daxilində vahid, uzlaşdırılmış söylər şəklində uyğunlaşdırmağa razılaşdılar” [3, s.31].

1996-cı ilin dekabrında Lissabonda keçirilən ATƏT üzvü ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının zirvə görüşündə üç mühüm sənəd (ATƏT-ə üzv ölkələrin Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsi, XXI əsrin Avropası üçün ümumi və hərtərəfli təhlükəsizlik modelinə dair bəyannamə və Avropadakı adi silahlı qüvvələrin məhdudlaşdırılması prosesinin parametrləri və əhatə dairəsi haqqında sənəd) qəbul olunmalı idi. Lakin zirvə toplantısının bəyannaməsində öz əksini

tapmış müddəalardan biri - Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli prinsiplərini özündə ehtiva edən 20-ci maddə Ermənistan tərəfin etirazına səbəb oldu. Ermənistan həmin maddəyə veto qoydu. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev isə həmin maddənin bəyanatın mətnindən çıxarılmasına qəti etirazını bildirərək sammitin bütün sənədlərinə veto qoyaçağını bildirdi. Aparılmış danışıqlar Azərbaycan Prezidentinin mövqeyini dəyişməyə vadar edə bilmədi və ölkəmiz konsensus verməmək hüququndan istifadə edərək sammitin bütün sənədlərinə veto qoydu. Bu isə Lissabon sammitinin nəticəsiz başa çata biləcəyi demək idi. 20-ci maddə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin üç prinsip əsasında həll edilməsinin mümkünlüyünü göstərirdi: Azərbaycan və Ermənistanın ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikasının tərkibində öz müqəddəratını təyinetmə hüququ əsasında muxtariyyət və özünüidarə statusunun verilməsi və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunması sözügedən prinsiplər ATƏT-in Minsk qrupunun 1996-cı ilin noyabr ayında Helsinkidə keçirilmiş iclasında münaqişənin həlli formulu kimi qəbul olunmuşdu və təxminən eyni layihəni də elə həmin ilin fevralında ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri Flavia Kolti irəli sürmüşdü. Bütün maneələrə və çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan Prezidenti sona qədər öz prinsiplərinə sadıq qaldı və bir çox dövlət başçıları ilə keçirilmiş görüşlərində də mövqeyini kifayət qədər ciddi arqumentlərlə əsaslandırdı. Uzun və gərgin müzakirələrdən sonra 20-ci maddədə öz əksini tapmış bütün prinsiplərin ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin xüsusi bəyanatında təsbit olunması barədə konsensus əldə edildi. Bəyanatda deyilirdi: "Minsk qrupunun həmsədrləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsinin tərkib hissəsi olacaq 3 prinsipə tövsiyə etmişlər. Bu prinsipləri Minsk qrupunun üzvü olan bütün ölkələr müdafiə edirlər. Onlar aşağıdakılardır: Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağın Azərbaycan tərkibində öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanan bir razılaşmada müəyyənləşdirilən ən yüksək özünüidarəsini təmin edən hüquqi statusu, məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək barədə bütün tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təhlükəsizliyi". Bu, ölkəmizin diplomatik müstəvidə əldə etdiyi çox mühüm uğur idi. Əvvəla, Azərbaycan bütün dünyanın diqqətini Qarabağ münaqişəsinə yönəltməyə nail olmuşdu, bu isə olduqca vacib məsələ idi. Çünki dünyanın problemə münasibəti heç də obyektiv məlumatlar əsasında formalaşmamışdı və Azərbaycan Lissabon sammitində Ermənistanın və erməni lobbisinin uzun müddətdən bəri apardığı təbliğat kampaniyasının nəticələrini bir günün içərisində dəyişməyə nail oldu. Digər tərəfdən Ermənistan bir daha işğalçı siyasət yürütdüyünü və beynəlxalq hüququn bütün dünya tərəfindən qəbul olunmuş prinsiplərinə qarşı çıxdığını ortaya qoydu. Bununla yanaşı ATƏT üzvlərinin hamısı, Ermənistan istisna olmaqla, münaqişənin yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibində qalması və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin (buraya ərazidə yaşayan azərbaycanlılar da daxildir) təhlükəsizliyinin təmin edilməsi şərtləri daxilində həllinin mümkünlüyünü təsdiqlədilər. Ermənistan isə ilk dəfə məhz bu sammit zamanı beynəlxalq birliyin ciddi təpkisi ilə qarşılaşdı və özünü təcrid olunmuş vəziyyətə saldı. 1999-cu ildə ATƏT-in İstanbul zirvə toplantısında da Azərbaycan öz ədalətli mövqeyini dünyaya bəyan etmək üçün mühüm addımlar atdı. İstanbul sammitində prezident Heydər Əliyevin apardığı səmərəli danışıqlar Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyini bir daha nümayiş etdirdi. ATƏT Avropada sülhün qorunub saxlanılmasına və dövlətlərarası əməkdaşlığın genişləndirilməsinə xidmət edən bir təşkilat kimi bu günə qədər Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində vasitəçilik missiyasını yerinə yetirsə də, heç bir konkret addım atmağa nail olmayıb.

Ölkəmizin xarici siyasəti son dərəcə düşünülmüş proqram üzərində qurulmuş və uzaq geostrateji perspektivlərin nəzərə alınması ilə həyata keçirilir. Azərbaycan regionda maraqları toqquşan bütün dövlətlərlə əlaqələrini bərabərhüquqlu iqtisadi-siyasi tərəfdaşlıq səviyyəsində qurmağa müvəffəq olmuşdur. Azərbaycan Cənubi Qafqazda, bütövlükdə MDB və Avropa məkanında çox az sayda olan dövlətlərdən biridir ki, Rusiya, ABŞ, Türkiyə, İran və İsrail kimi

maraqları toqquşan dövlətlərlə bərabər hüquqlu, qarşılıqlı hörmətə, praktiki əməkdaşlığa əsaslanan münasibətlər qurmağa nail olmuşdur.

2009-cu ildə münaqişənin həlli prosesində danışıqların intensivləşməsi daha fəal şəkildə alınıb. Prezident İlham Əliyev, Rusiya Prezidenti Dmitri Medvedev və Ermənistan Prezidenti Serj Sərkisyanın 2008-ci ilin noyabrın 2-də keçirilən görüşdən sonra "Moskva Bəyannaməsi"nin imzalanması, bunun ardınca prezidentlərin növbəti üçtərəfli görüşü 2009-cu ilin iyunun 4-də Sankt-Peterburqda, üçüncü görüşləri bir ay sonra Moskvada, dördüncü isə ötən ilin oktyabrında Kişinyovda MDB dövlət başçılarının sammiti çərçivəsində keçirilmişdir. 2009-cu ildə də Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin altı görüşü olmuşdur. Bir il ərzində bu qədər görüşün keçirilməsini atəşkəs imzalandıqdan sonra münaqişənin həlli istiqamətində böyük bir fəaliyyət kimi qiymətləndirmək olar. Son iki ildə Rusiya-Azərbaycan münasibətlərinin inkişaf səviyyəsi, Azərbaycan və Ermənistan dövlət başçıları arasında altı görüşün ikisinin Rusiya Prezidentinin iştirakı ilə keçirilməsi, bir ildə iki dəfə Rusiya Prezidentinin Azərbaycana səfəri, eləcə də Rusiyanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsində göstərdiyi fəallıq deməyə əsas verir ki, bu məsələ Moskvanın regional və dövlət maraqlarındadır [2,s.128].

2008-ci ilin sonunda Moskvada imzalanmış məlum bəyannamədə də açıq şəkildə bildirilirdi ki, münaqişənin nizamlanması istiqamətində aparılan danışıqlar prosesində yalnız Azərbaycan və Ermənistan tərəfləri iştirak edə bilər. Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın əzəli torpağı və ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunu dəfələrlə bəyan edən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Ermənistan rəhbərinin Moskva bəyannaməsini tərəf kimi imzaladığını vurğulamaqla yanaşı, danışıqların Ermənistanla Azərbaycan arasında aparıldığını və bunun beynəlxalq format olduğunu bildirərək qeyd etmişdir ki, əgər Dağlıq Qarabağ münaqişə tərəfi olsaydı, onda Ermənistan tərəfi bəyannaməni imzalamazdı. Bununla yanaşı, münaqişənin dinc vasitələrlə nizama salınması istiqamətində bütün beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi sənədlər də Azərbaycanın mövqeyinin bir daha gücləndirilməsi və məsələnin beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında həllinin təsdiqlənməsi deməkdir. Bu baxımdan BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi 4 qətnamə, ATƏT, Avropa Şurası və İslam Konfransı Təşkilatının qərarları da əhəmiyyətlidir və ölkəmizin ədalətli mövqeyinin beynəlxalq səviyyədə müdafiəsi üçün hüquqi əsasdır. Son zamanlar isə Avropa Parlamenti və NATO-nun Zirvə toplantılarında qəbul olunan qərarlarda birmənalı şəkildə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü dəstəklənir və işğala son qoyulması bildirilir. NATO-nun 1994-cü il Brüsseldə, 2006-cı ildə Riqada, 2008-ci ildə Buxarestdə, 2009-u ildə Strasburq və Kehlə keçirilən Zirvə toplantılarında olduğu kimi, 2010-cu il noyabrın 19-20-də Lissabonda keçirilən Zirvə toplantısında qəbul edilən Yekun Bəyannamənin 35-ci maddəsində də NATO Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, müstəqilliyi və suverenliyi tanıdığını bir daha təsdiq etməklə yanaşı, sənəddə Alyansın Cənubi Qafqaz və Moldovada münaqişələrin hələ də davam etməsindən narahat olduğu bildirilir və bütün tərəfləri bu məsələlərdə konstruktivlik, eləcə də siyasi iradə nümayiş etdirərək, bu münaqişələri sülh yolu ilə həll etməyə, hazırda gedən danışıqlara hörmətlə yanaşmaqla, bütün tərəflərdən regional sabitliyi və təhlükəsizliyi poza biləcək addımlardan çəkinməyə çağırılır [2,s.170].

Nəticə

Azərbaycan Respublikası regionda fəaliyyət göstərən geosiyasi güc mərkəzlərinin, demək olar ki, hamısı ilə dostluq və əməkdaşlıq prinsipləri üzərində qurulan münasibətlər yaratmaqla, eyni zamanda, Qərblə və o cümlədən, ABŞ-la strateji əməkdaşlığa yönəldilmiş siyasi xətti uğurla davam etdirməkdədir. Qarabağ müharibəsinin gedişində Ermənistan hərbi qüvvələri tərəfindən minlərlə azərbaycanlının öldürülməsinə, bir milyon Azərbaycan vətəndaşının doğma evşeyindən didərgin salınmasına, Azərbaycanın ayrılmaz parçası olan Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı rayonların işğal edilməsinə, beynəlxalq qanunlara və hüquq prinsiplərinə zidd olaraq Dağlıq Qarabağ regionunun "müstəqil respublika" elan olunmasına baxmayaraq, Azər-

baycan rəhbərliyi münaqişəsinin həlli istiqamətindəki səylərində, bir qayda olaraq, müdriklik və səbir nümayiş etdirir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə və siyasi suverenliyinə xələl gətirməmək şərti ilə bölgədəki erməni çoxluğu ilə barışıqın tərəfdarıdır və onlara Ermənistanla əlaqə dəhlizini də nəzərdə tutan maksimum muxtariyyət verməyə hazırdır. Bu isə hüquqa və mənəviyyata söykənən mövqedir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Hacıyev Q.Ə. Heydər Əliyevin Dağlıq Qarabağa erməni iddialarına qarşı mübarizəsi. – Bakı, - Təknur, 2014, - 266 s.
2. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi. - Bakı. - 2005. – 378 s.
3. Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq təşkilatların müzakirəsində Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq təşkilatların müzakirəsində.-Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident kitabxanası. – 227 s.
4. Emin Arif (Şıxəliyev). İngiltərənin geosiyasi maraqlarında “erməni məsələsi”nin yeri və Azərbaycana təsiri(1917-1920). - Naxçıvan. - 2016. – 142 s.
5. Qarayev R.M. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasında beynəlxalq təşkilatların qərarlarının əhəmiyyəti və beynəlxalq hüquq. - Bakı. - 2012. – 343 s.
6. Yaddan çıxılmaz Qarabağ. - Bakı. - 2007. – 37 s.

Мухтарова Севиндж

Нагорно-карабахская проблема в контексте международного права

Армения ведет агрессивную войну против Азербайджана и оккупировало более 20% территории Азербайджанской Республики, игнорируя резолюции Совета Безопасности ООН и Генеральной Ассамблеи, Совета Европы, ОИК и ОБСЕ и продолжает поддерживать оккупированные территории. Захват части Азербайджана Арменией еще раз доказывает, что Республика Армения нарушает общие нормы и принципы современного международного права, которые воздерживаются от любых действий, направленных на раздел территории других государств.

Ключевые слова: *Нагорный Карабах, Европейский совет, Организация Объединенных Наций, ОБСЕ, разрешение*

Mukhtarova Sevinj

Nagorno-Karabakh problem in the context of international law

Armenia is conducting an aggressive war against Azerbaijan and occupying more than 20% of the territory of the Republic of Azerbaijan, ignoring the resolutions of the UN Security Council and the General Assembly, Council of Europe, OIC and OSCE and continues to support the occupied territories. The capture of part of Azerbaijan by Armenia once again proves that the Republic of Armenia violates the universal norms and principles of modern international law, which refrain from any actions aimed at dividing the territory of other states.

Key words: *Nagorno Karabakh, Council of Europe, United Nations organization, OSCE, resolution*

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 04.03.2020

Çapa qəbul olunma tarixi: 03.06.2020

Tarix üzrə elmlər doktoru

Qasım Hacıyev tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.